

Оgrenич Анна Вікторівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри кримінального
права та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, доктор філософії
в галузі права **Козачина А. М.**

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ, ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Доступ до правосуддя є одним із ключових елементів реалізації права на справедливий суд, закріпленого як у Конституції України, так і в міжнародно-правових актах, насамперед у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Одним із принципів державної політики України у сферах національної безпеки та оборони є захист людини та громадянина, його життя та гідності, а також його конституційних прав і свобод [1, с. 154]. Конституція України у ст. 55 гарантує кожному право на захист своїх прав і свобод у судовому порядку, що підкреслює фундаментальну роль правосуддя в демократичному суспільстві.

Європейські стандарти доступу до правосуддя передбачають, що кожна особа має право на розгляд її справи судом, який є незалежним, безстороннім та створеним на підставі закону. Це положення неодноразово деталізоване практикою Європейського суду з прав людини, де акцент робиться не лише на формальному існуванні механізму захисту прав, а й на його фактичній доступності, ефективності та здатності забезпечити справедливий результат.

В Україні доступ до правосуддя у мирний час вже супроводжувався численними проблемами: недостатньою кількістю суддів, складною процедурою оскарження, високою вартістю судових витрат. Проблема була частково вирішена впровадженням принципу безоплатної правової допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», який забезпечує вразливим категоріям громадян можливість отримати адвокатські послуги коштом держави [2, с. 107].

Одним із важливих векторів удосконалення доступу до правосуддя стала цифрова трансформація судової системи, яка активно впроваджувалася в Україні останнє десятиліття. Портал «Електронний суд» (сервіс «Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система»,

згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 18) став інструментом подання позовів, обміну процесуальними документами та отримання судових рішень без особистої присутності в суді.

Зокрема, ст. 6 Цивільного процесуального кодексу України прямо передбачає можливість здійснення процесуальних дій в електронній формі, що сприяє зменшенню витрат часу і ресурсів учасників процесу та створює додаткові гарантії оперативного доступу до суду [3, с. 296].

Однак війна, що почалася з повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року, внесла суттєві корективи в реалії доступу до правосуддя. Частина судів фізично зруйнована або тимчасово не здійснює правосуддя на окупованих територіях, що унеможливило фактичний доступ громадян до судового захисту у таких регіонах.

В умовах воєнного стану, запровадженого згідно з Указом Президента України № 64/2022 та затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», судова влада отримала нові виклики, серед яких першочерговими стали забезпечення безперервності роботи судів і гарантування права на справедливий розгляд справ.

З метою адаптації судової системи до нових умов, Рада суддів України та Державна судова адміністрація ухвалили рішення про тимчасове переміщення судів із небезпечних регіонів, що знайшло нормативне закріплення у відповідних рішеннях Вищої ради правосуддя та положеннях Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Крім того, особливого значення набули положення ст. 14 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», які дозволяють запроваджувати обмеження конституційних прав і свобод у межах, визначених Конституцією та міжнародними зобов'язаннями України. Навіть потреба правоохоронних органів використовувати інструменти, що не обмежують конституційні права громадян, не відповідає можливостям отримання первинної інформації [4, с. 108; 5, с. 124, 127; 6, с. 95].

Як показує практика і досвід 2014–2015 років, у питанні пропорційності обмеження конвенційних гарантій ключовою є їх тимчасовість. Ці питання висвітлені в рішеннях ЄСПЛ у справах від 25 липня 2017 року «Хлебик проти України» та від 11 лютого 2021 року «Куроченко та Золотухін проти України», зокрема в частині обмеження доступу до правосуддя, яке має бути обґрунтованим, тимчасовим та пропорційним.

Цифрові технології стали важливим інструментом збереження доступу до судів. Розширення можливостей електронного правосуддя, проведення судових засідань у режимі відеоконференцій відповідно до ст. 197 Господарського процесуального кодексу України та

аналогічних норм у ЦПК і КАСУ, дозволило мінімізувати фізичні ризики для учасників процесу та працівників судів.

Однак, під час воєнного стану з найбільшими викликами зіткнулася кримінальна юрисдикція. Законодавець неодноразово вносив зміни та доповнення до КПК України, зокрема щодо визначення підсудності, проведення слідчих дій, а також інших особливостей режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану, передбачених ст. 615 КПК України. Законодавчі зміни до КПК України на період дії воєнного стану стосуються, зокрема, питань надання додаткових повноважень прокурорам та слідчим, виняткового порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження, інтенсифікування застосування дистанційного правосуддя. Наведені зміни обумовлені випадками перебоїв з електропостачанням, обмеженим доступом до Інтернету в зонах бойових дій, фізичною відсутністю можливості використання електронних сервісів певними категоріями громадян, що актуалізувало проблему реального, а не формального доступу до правосуддя.

Важливо враховувати, що право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати певним обмеженням. Європейський суд з прав людини у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (1975) наголосив, що обмеження доступу до правосуддя можливі лише тоді, коли вони мають легітимну мету та не порушують сутність самого права [7].

У ст. 15 Європейської конвенції з прав людини передбачено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка висока договірна сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

Рішень ЄСПЛ у справах, у яких згадується ст. 15 Конвенції, небагато, адже вони стосуються виключних ситуацій. Якщо говорити про Україну, то чи не найпершим, яке стосується реалізації прав громадян України в умовах збройного конфлікту, стала справа «Хлібкік проти України». Вона стосується втраченого судового провадження – паперової кримінальної справи із оригіналами документів, які збирались слідчими, адвокатами у справі (оригінали експертиз, показань свідків, речові докази тощо), і яка фізично втрачена тому, що вона зберігалась на території, яка стала непідконтрольною Україні. Проаналізувавши обставини справи ЄСПЛ визнав, що національні органи здійснили усі можливі заходи для вирішення проблеми Заявника (в тому числі розглянули можливість відновлення матеріалів втраченого провадження) – таким чином, урахуванням об'єктивних перешкод, порушень Україною своїх зобов'язань в цій справі судом не

встановлено [8]. Але важливо розуміти, що такі висновки суду будуть не в усіх справах, а лише в тих, неможливість належного провадження в яких доведена і обґрунтована.

Тож, у відповідь на виклики війни, Україна прагне зберегти доступ до правосуддя шляхом модернізації електронних сервісів, запровадження нових механізмів комунікації з судами та створення мобільних судових підрозділів, що стало можливим завдяки ухваленню змін до процесуальних кодексів у 2022–2023 роках.

Проте особливу увагу слід звернути на питання правового регулювання справ щодо воєнних злочинів, де необхідність доступу до правосуддя є особливо гострою. Кримінальний процесуальний кодекс України, зокрема ст. 214 та 615, передбачає особливий порядок реєстрації, розслідування та судового розгляду таких злочинів навіть в умовах воєнного стану.

Важливим аспектом забезпечення доступу до правосуддя залишається гарантія виконання судових рішень. Згідно зі ст. 29-1 Конституції України, обов'язковість виконання судових рішень є невід'ємною складовою права на справедливий суд, а в умовах війни механізми примусового виконання рішення зазнають додаткового навантаження [8, с. 39].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що забезпечення доступу до правосуддя в Україні в умовах цифрової трансформації та війни є складним, багаторівневим процесом, який потребує постійного вдосконалення законодавчої бази, технічного розвитку судової інфраструктури та посилення гарантій прав людини.

Список бібліографічних посилань

1. Tumanyants, A., Hetman, H., Babanina, V., Dovbash, R. (2023). Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2 (19) P. 153–171. URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.2-p000226>
2. Удодік А., Павшук К. Право на справедливий суд в умовах воєнного стану. *Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової трансформації*: матеріали III Міжнародної студентської наукової конференції (м. Луцьк, 16 грудня 2022 року). Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2022. С. 106–108.
3. Кіра С. О. Історія становлення електронного судочинства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 296–300.
4. Tarasenko O. Legal and theoretical support of search activities for the detection of criminal offences related to trafficking in illegal content

on the Internet. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 6. P. 106–111. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/6/16.pdf>

5. Tarasenko O. Actors of detection of criminal offenses related to trafficking in illegal content on the Internet and their search areas. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. №7. P. 124–130. URL: pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/7/19.pdf

6. Tarasenko O. Objects and search measures in the detection of criminal offences related to trafficking in illegal content on the Internet. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 8. P. 94–99. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/8/15.pdf>

7. Справа ЄСПЛ «Голдер проти Сполученого Королівства». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO0591>.

8. Павлова Ю. С. Електронне правосуддя як складова електронного урядування. *Правова держава*. 2023. № 49. С. 37–44.

Орлеан Андрій Михайлович,

професор кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, заступник директора Тренінгового центру прокурорів України, доктор юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ ПРАКТИКІВ СФЕРИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ З УРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

У сучасному світі особа, що практикує у правоохоронній сфері має постійно розвиватися в професії. І йдеться не лише про щоденну практику, а більше про використання інструментів вивчення найкращого світового та національного досвіду та європейських стандартів й навчання. Варто враховувати, що навчання є одним із найефективніших інструментів удосконалення будь-яких структур й системи кримінальної юстиції, зокрема. Адже шляхом удосконалення практик роботи конкретного прокурора або слідчого можна безболісно проте ефективно удосконалювати систему кримінальної юстиції в цілому.

При цьому, важливо враховувати передові європейські тенденції побудови системи навчання практиків сфери кримінальної юстиції, які останнім часом починають впроваджуватися в національних навчальних інституціях.

1. Першою тенденцією є побудова ефективних інструментів наближення навчання до «сьогоденних» проблем та відмова від негнучких та «затеоретизованих» підходів. Навчання має будуватись на результатах постійного моніторингу потреб практики. Такий моніторинг має дозволяти оперативно (не рідше ніж раз на пів року, а в окремих випадках й невідкладно) змінювати навчальні тематики та їх